

Розділ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12:351.858

О. М. Литвинов

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ТИПІВ КУЛЬТУР ЯК ПРОБЛЕМА ПРАВознавства

Актуальність теми випливає з різноманітності визначень понять «право» і «культура», з постулюванням думки, що визначення першого є наслідком укоріненості смислових значень у другому. Виходячи з авторської концепції «другого осьового часу» (XVI-XXI ст.), висловлено пропозицію смислового структурування поняття «культура», де визначальним чинником стає інтерпретація права як рівних прав людини, що є досягненням теорій природного права Нового часу. У зв'язку з цим уточнюється також і відношення понять «право» і «культура» до поняття «цивілізація». Головним висновком є констатація можливості (і факту) використання поняття «культура» в «партикулярному» та «універсальному» смислах (як типів культури). Додатковим є висновок методологічного характеру щодо необхідності розмежування «культурологічного» та «антропологічного» методів у правознавстві.

Ключові слова: *право, правознавство, тип культури, «другий осьовий час», «культура» в партикулярному сенсі, «культура» в універсальному сенсі, культурологічний підхід, антропологічний підхід.*

Постановка проблеми. Актуальність запропонованої теми цієї статті потребує певного пояснення. Гранично коротко воно може бути таким. Поняття *право* має велику кількість визначень, що залежить від того чи іншого методологічного підходу, але останні завжди є проявами належності до (або сприйняттям) тієї чи іншої сукупності якостей спільнот, що зазвичай формулюється як *культура*. Аспекти суто соціальні, як правило, перетинаються з культурними, про що свідчить, зокрема, досить стала термінологія, коли вербальне вираження та смислове наповнення її не збігаються. Тобто ідеться про категорії як історичні, так і правничі, що з них випливають. Наприклад, використання поняття феодалізму як визначення системи суспільних взаємовідношень, що була вироблена в західному ареалі культур, до схожих, але інших, що існували у східному ареалі. Те ж стосується й поняття монархії, яке неадекватно відбиває суть самодержавства як одноосібної влади східного типу. Звідси випливають і принципові помилки в тлумаченні системи організаційних та регулятивних функцій державних утворень, де історичні поняття виступають у предикативній формі: «феодалне право» тощо.

Ситуацію надзвичайно ускладнює така ж, якщо не більша, кількість визначень культури, особливо з усвідомленням і виокремленням стрижневого значення цієї категорії протягом приблизно останніх півтора століть, а особливо – з 1950-х років. Зазначене призводить до «розмивання» смислового поля права саме через постулювання культурної різноманітності, що, у свою чергу, часто стає виправданням зовсім не культурних дій, якщо такими вважати знищення інших людей, заволодіння результатами їхньої праці тощо.

І декілька слів про поняття «типи культур», що є досить сталим і стоюється перш за все хронологічного підґрунтя його визначення в різних «точках перетину» часу (історії) та простору (з акцентуванням тієї чи іншої характеристики території: «античний тип культури», «ісламська культура» тощо). Відштовхуючись від такого загального підходу, надамо дещо інші характеристики типів культур, що відрізняються масштабом, але не є такими, що логічно суперечать існуючим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному правознавстві питання, що впливають із загальної проблеми взаємодії культури і права, досліджувалися в працях як філософів права та, певною мірою теоретиків та істориків права (що є природним з огляду на специфіку цих спеціальностей), так і представників галузевих юридичних наук. У першому випадку маємо на увазі праці О. Атоян, О. Балинської, О. Бандури, О. Данильяна, О. Дзюбаня, Ю. Калиновського, А. Козловського, М. Козюбри, С. Максимова, Ю. Оборотова, О. Петришина, С. Погребняка, О. Тихомирова та ін. У другому – О. Костенка, Б. Розовського, І. Сліденка, Є. Харитоновна, Ю. Шемшученка, В. Яковюка та ін.

Формування цілей. Але питання подолання різноманітності визначень категорії культури через концентрацію їхніх смислових значень у сфері права спеціально не досліджувалося, що обумовлює *новизну* постановки проблеми. Звідси *метою* статті є обґрунтування можливості тлумачення категорії культури та класифікації типів культур через інструментарій правознавства, зокрема філософії права, що відбиває діалектику взаємодії та, відповідно, взаємозалежності права і культури або, іншими словами, презентує право як феномен культури в їх хронологічній (часово-просторовій) єдності. Для більш стислого викладення матеріалу ми не будемо повторювати зробленого в попередніх працях, дотичних до цієї теми, де на основі різних методологічних підходів (герменевтичного, діалектичного, комунікативного, феноменологічного тощо) було зроблено висновки, на які ми частково будемо спиратися, а частково – їх корегувати. Ці висновки в узагальнюючому вигляді викладено в монографії, присвяченій загальній проблемі «Право як феномен культури» [6], корегування ж пов'язане з зауваженнями, висловленими при її обговоренні, а також в опублікованих рецензіях [2; 7].

Виклад основного матеріалу. Найбільш відомим і загальноприйнятим визначенням, якого дотримуються й українські спеціалісти-

культурологи, є таке: «культура – це специфічно людський спосіб буття», або, більш розгорнуто, «...Культура повинна розглядатися як культурна реальність чи то специфічно людський спосіб буття, що визначає весь спектр практичної й духовної активності людей, їх можливих відношень до навколишнього світу й до самих себе [4, с. 5], що певною мірою, але мірою не повною, впливає з етимології цього поняття як (з латини) «оброблення, покращання» тощо [5, с. 9], а це, у свою чергу, поєднує за змістом і поняття культури та філософії, бо «обробка душі», як за Ціцероном, «то і є філософія» [10]. Звичайно, європейська культура пов'язала це поняття з давньогрецьким культурно-історичним корінням, що спирається на класичну тріаду: Істина, Добро і Краса [3, с. 57].

Перше, тобто «спосіб буття», явно тяжіє до різноманітності, пов'язаної з умовами існування людини та особливостями таких умов; друге, зазначена «культурна тріада», тяжіє до того, що можна назвати універсальністю, особливо якщо згадати надзвичайної потужності філософський пласт обґрунтування і Істини, і Добра, і Краси. Перше асоціюється з етнічно чи то територіально, чи то іншим чином (наприклад, релігійно) укоріненим, тим, що відрізняється від іншого, а значить є частковим, друге асоціюється з ідеальними абстракціями, що об'єднують певні боки різних явищ, а значить є загальним. Коли поняття «культура» використовується у множині, то це мається на увазі зазначене перше, і тоді виникають питання «відмінності культур», «взаємодії культур» тощо; друге значення це поняття термінологічно більше втілювалося або в понятті «цивілізація» [про смислову єдність «культури» і «цивілізації» етимологічно: 6, с. 50-59], або в постулюванні універсальності самої «культури», коли йдеться про людство як її творця і носія.

Тоді виникає питання діалектики першого й другого розуміння (тлумачення) культури, і смисловим ядром його стає творча діяльність людини, як результат і як процес. Протиріччя тут виникає, коли така діяльність та її результати не сприймаються тими, хто знаходиться (хронотопно) поза межами такої діяльності, що оформлюється переважно аксіологічно: неприйняття цінностей інших за способами діяльності людей у першому (партикуляртивному) випадку «розвертає» людину від культурного як такого, що «поліпшує» (хронологічно «сучасного»), до такого, що є сталим і не сприймається як «поліпшення» (хронологічно «минулого»). Тоді сталість, навіть у вигляді колишніх досягнень «поліпшення», тобто культурного діяння, також стає гальмом у вигляді чи то «традиції», чи то «норми», що спирається на сакральність окремих традицій (бо вони набувають статусу догм, що не підлягають переосмисленню за будь-яких умов). Звичайно, і це є природним, норми, що організують та регулюють життя соціуму і водночас контролюють поведінку та способи взаємодії його представників (тобто право), особливо за умов їх сакралізації, з причин аксіологічного різномайття і водночас несприйняття такого різномайття, є мовби постійно «розгорнутими в минуле». Історично ж «минуле» надто

часто є більш пов'язаним з таким, що знаходиться поза межами суто культурного, якщо прийняти за достовірну позицію кумулятивного характеру розвитку людства в такому – культурному як креативному і «людинос-прямованому» – плані: культура постійно й поступово звільнюється від певних видів узасодії, виводячи їх за свої межі, частіш за все у сферу злочинного (канібалізм, уключаючи й жертвоприношення тощо).

Тоді актуалізується питання про «специфічно людське»: а в чому ж ця «специфічність»? Звісно, у тому, що є суто людським, тобто таким, що відрізняє людину від інших істот. То є показником єдності антропологічного з культурологічним, але єдності часткової, оскільки антропологічне, як людське, має включати в себе всі суттєві, тобто визначальні характеристики людини, а це в найбільш відомій структуризації, наданій ще Аристотелем, що базується на функціональному підході, є частини «рослинна, тваринна та розумна», де остання і є тією «специфічною» або суто людською, як за великим філософом, «частиною душі» [1]. У Платона є те, що він називав «тілос», що часто перекладається як «духовне», оскільки включає в себе «ідеальне», а якщо точніше, то «ейдетичне»: ідеться про хрестоматійно відомий фрагмент з Книги Четвертої його «Держави», посилення «духовного» (у «тимос») подано в інтерпретації Ф. Фукуями, оскільки ця думка розвивається в бік ідеї «визнання», що для цього тексту є вельми цікавим [8, с. 15-16]. Але для обґрунтування нашої думки достатнім є структурування Аристотелеве, оскільки через «розумну» «частину душі» дозволяє прямо апелювати до «раціонального» як основи праворозуміння в теоріях Нового часу.

Таким чином, поняття «культура» потребує прояснення в декількох відношеннях з іншими поняттями (якщо спиратися на гносеологічний ракурс розгляду) або самими феноменами (якщо спиратися на ракурс онтологічний), що мають діалектичний характер, якщо погодитися з одночасною наявністю і загального, і відмінного. Серед цих відношень найважливішими виглядають такі, що стосуються понять (феноменів) «людина» та «цивілізація». Засвідчимо тут їхній частковий збіг (і водночас смислову розбіжність): у «людині», яка має біосоціальну природу, «культурне» визначає саме «людське», у «цивілізації» це «культурне-людське» стає стрижнем-результатом творчої діяльності, що має водночас позитивне значення для людини як роду, оскільки «цивілізація може бути не тільки продуктивною, а й репресивною силою щодо людини» [3, с. 57].

Тоді залишається зазначена вище складна діалектика самого поняття «культура», що потребує також культурно-історичного розгляду, а зважаючи на «правознавчий кут зору» та виявлене значення раціональної складової це стає необхідним як певний і необхідний крок до її – цієї діалектики – прояснення. Таким кроком може бути запропонована нами система критеріїв узасодії права і культури на прикладі зіставлення культурно-цивілізаційних ареалів Сходу і Заходу, останнє є вже визнаним у правознавстві, у тому числі вітчизняному [9, с. 81-83; 116-121]. Для зручно-

сті порівняння цю дихотомію викладаємо у вигляді такої схеми (за пунктами, що відбивають інший бік діалектики взаємовідношення смислових шарів поняття «культура» уже як протилежність).

Перше. *Sxid* — статичність (розвитку). *Zaxid* — динамічність (розвитку).

Друге. *Sxid* — колективність (домінування колективних форм існування). *Zaxid* — індивідуалізм (роль індивіда, що постійно зростає).

Третє. *Sxid* — пасивність (індивіда). *Zaxid* — активність (індивіда).

Четверте. *Sxid* — рекреаційні цінності (превалюють). *Zaxid* — трудові цінності (превалюють).

П'яте. *Sxid* — Влада-власність (нероздільність понять). *Zaxid* — влада і власність як окремі категорії.

Шосте. *Sxid* — ірраціонально-міфологічний принцип мислення (домінує). *Zaxid* — раціонально-юридичний принцип мислення (домінує) [6, с. 89-108].

У зв'язку з відносністю хронологічного виміру культурно-історичного розвитку людства й абсолютністю виміру хронотопного можемо споглядати процеси взаємодії східного та західного культурно-цивілізаційних ареалів, що у правовому ракурсі дозволило дійти вельми цікавих висновків. Аналіз таких процесів показав величезне значення імітаційних форм запозичень досягнень одних культур (на сьогодні це західні) культурами іншими (на сьогодні це східні), що дозволило визначити як «вторинні» [6, с. 108-133]. Переважно це виглядає як пристосування таких досягнень до умов більш примітивних через їх редукування, що призводить до постійної криміналізації життя в соціумах, які належать до таких культур. Така примітивізація та з необхідністю перекручення смислів проявляється як прагнення повернення до форм взаємодії, що передували сучасним, точніше навіть так: повернення до простих форм взаємодії, що спиралися (спираються) на силу, що передували сучасним, що спираються на домовленості, а значить і на цінності конвенціонального штибу, включаючи й однакові для всіх «правила гри» у різних сферах соціального життя. Крім правових, є й інші сфери проявів «вторинності», насамперед наукові та технічні, але важливо зауважити, що форми спрощення (примітивізації) у сучасних умовах набувають якостей кримінальних, оскільки, як уже було зазначено, апелюють до способів дій, виведених розвитком людства за межі культури.

Якщо спиратися на досягнення філософії права Нового часу (права людини як рівні права кожної людини, свобода як можливість вільного прояву своїх креативних здібностей, право на приватну власність як результати своєї праці тощо) людство вступило в новий період свого розвитку, який кардинально відрізняється від усієї попередньої історії в політичному, державно-правовому тощо, але насамперед в екзистенціально-світоглядному сенсах, що знайшло відбиття передусім у сфері права. За аналогією з ідеєю К. Ясперса про «осьовий час» (духовно-філософські підмурки об'єднання людства приблизно впродовж 6 століть до Р. Х. [11, с. 33-37]) цей період було запропоновано назвати «другим осьовим часом», коли підмурками об'єднання людства стають філософсько-правові ідеї (з приблизно

XVI століття до сьогодення). Ці ідеї як ідеї прав людини та правової й соціальної держави закріплено й у конституціях більшості сучасних держав, і в міжнародних документах. Якщо гранично коротко, то філософсько-світотглядними (екзистенційними) підмурками цього процесу є визнання Іншого як рівного собі й раціонально обґрунтована відмова від соціальної ієрархії, що побудована на силі.

Звідси й маємо можливість унести певні корективи у визначення поняття «культура» через тлумачення його в напрямі персоніфікації, що надає нам ситуації набуття правом якості подолання станівих, класових чи то корпоративних імперативів й основ для формування. Так долається партикулярність як підстава множини в тлумаченні культури в можливості протидії, але не в змагальному конкуруючому сенсі, а в сенсі агресивному. Або так: не з обов'язковою забороною знищення особливостей якоїсь культури (звісно, якщо це не стосується того, що є чи то може бути причиною шкоди для людини), а з обов'язковим змаганням як порівнянням за однаковими для всіх критеріями-правилами. При цьому зовнішні прояви ритуально-естетичного характеру переводяться в статус символів, що дозволяє представникам інших партикулярних культур погоджуватися або ставитися нейтрально до них. Є й варіант долучення до них, але це стає вже переважно справою індивідуального вибору, зробленого добровільно. Тому йдеться не про підкорення або знищення «інших» культур, а толерантне сприйняття їхніх артефактів і проявів, до того ж, захищених раціонально побудованими правовими інструментами.

Такою може бути діалектика розуміння культури в «другий осьвий час», що передбачає спирання на загальне для людини як роду, а витоків цього, як уже вказувалося, знаходимо в ідеї давньогрецьких мислителів про єдність Істини, Добра і Краси. Додаткову підтримку в соціально-правовій сфері такого роду єдності культури людства знаходимо в християнському положенні про загальну рівність людей, що впливає зі славнозвісних слів апостола Павла, що «немає ані Елліна, ані Юдея, ані обрізання, ані необрізання, варвара, Скіфа, раба, вільного, але все й у всьому Христос» (Кол., 3:11). Це й сформувало погляд на ієрархію як раціонально обґрунтовану й справедливу через свою онтологічну вкоріненість соціальну стратифікацію, що спирається на рівні права-можливості кожної людини в досягненні своїх життєвих цілей.

Таким чином, і поняття «культура» стає загальнолюдським, тобто культурта (у тенденціях розвитку) є універсальною. Критерії в означенні партикуляризму та універсалізму як предиката поняття культури в цілому збігаються з критеріями означення культур Сходу і Заходу (а також, додамо, «закритого» і «відкритого» суспільства як у А. Бергсона, так і в К. Поппера [6, с. 155-170]) у такій мірі, що може вважатися достатньою для неспеціального культурологічного дослідження. Але вже як більш акцентоване хронологічно сьогодення, що є закладеним у запропонованому розумінні «партикулярного» та «універсального» в культурі (розумінні куль-

тури), потребує й поглиблення зазначеного розмежування, що має відбитися й у його – розмежування – додаткових критеріях.

Виходячи з вищевикладеного, а також з деяких висновків, зроблених у попередніх працях, пропонуємо робочий варіант формулювання цих критеріїв, хоча в цілому вони залишаються завданням для наступних досліджень цієї проблеми. Утім, досить очевидними виглядають такі критерії-характеристики партикулярного та універсального розуміння культури (надамо їх за зразком критеріїв культурно-цивілізаційних ареалів «Схід» і «Захід»).

Перше. *Партикулярне* – нетолерантність (що випливає з родо-племінних підмурків свідомості, яка розподіляє всіх на «свій» - «чужий»). *Універсальне* – толерантність (що випливає з визнання Іншого як рівного собі).

Друге. *Партикулярне* – сервільність свідомості (що існує одночасно зі зверхнім ставленням до Іншого). *Універсальне* – почуття особистої гідності.

Третє. *Партикулярне* – безвідповідальність (особиста). *Універсальне* – відповідальність (особиста).

Четверте. *Партикулярне* – агресивність і переважання дій, пов'язаних з руйнацією (воєнних). *Універсальне* – миролюбність і переважання креативних дій, пов'язаних з покращанням умов існування.

П'яте. *Партикулярне* – темпоральна спрямованість на минуле. *Універсальне* – темпоральна спрямованість на сучасне і майбутнє.

Шосте. *Партикулярне* – негативна реакція на нове (слабка здатність до розвитку). *Універсальне* – позитивна реакція на нове (здатність до інтенсивного розвитку).

У цій, навіть приблизній за смисловими значеннями схемі, стрижнем культури в першому випадку (партикулярне) виступає фактична відсутність права як права кожної людини, що за історичною традицією існує як право певних груп (станів, класів тощо), а у випадку другого (універсальне) – права людини як рівні права кожної людини (персоніфіковане). Раціональні підмурки другого дозволяють стверджувати про його перевагу, оскільки вони мають креативну природу (і невибірково-захисну стосовно людини) на відміну від ірраціональних підмурків першого, що мають природу стагнаційну (і руйнівну стосовно людини за межами вироблених певною спільнотою умовних цінностей).

Запропонована класифікація є результатом використання культурологічного підходу до правових явищ, що дозволяє також відокремити його від підходу антропологічного. У площині культурних характеристик права ще одним евристичним результатом методологічного значення є чіткий розподіл категорій «культура» і «цивілізація» через ціннісні характеристики: цивілізацією слід уважати все, що є створеним людиною, культурою – те, що має для неї позитивне значення (це стосується й поняття «культура» у партикулярному смислі). Наприклад, війна постає як абсолютне зло в культурологічному смислі, і як зло відносне – у смислі антропологічному через категорію «цивілізація».

Висновки. Звідси випливає висновок про значний дослідницький і практичний потенціал культурологічного підходу у тлумаченні права, включаючи запропоноване розмежування й уточнення визначення поняття «культура» у правознавстві (як «культура» у партикулярному смислі і «культура» у смислі універсальному), а також можливого його використання в інших соціальних науках, включаючи й історію.

Використані джерела:

1. Аристотель. О душе / Аристотель // Сочинения : в 4 т. — М.: Мысль 1976. — Т. 1. — С. 369–450.
2. Козловський А. Новий погляд на право як феномен культури: український ракурс у контексті філософії права Нового часу / А. Козловський // Вісник національної академії правових наук України. — 2015. — № 4 (83). — С. 121–125.
3. Кримський С. Б. Діяльність — дух — культура / С. Б. Кримський // Запити філософських смислів. — К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. — 240 с.
4. Культура и развитие человека: очерк философско-методологических проблем / [В. П. Иванов, В. П. Козловский, Е. К. Быстрицкий и др.; отв. ред. В. П. Иванов]. — К.: Наук. думка, 1989. — 320 с.
5. Культурология : навчальний посібник / [за ред. Т. Б. Гриценко]. — К.: Центр учбової літератури, 2007 — 392 с.
6. Литвинов О. М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення : монографія / О. М. Литвинов. – Луганськ: Янтар, 2014. – 800 с.
7. [Розовський Б. Г.] Після прочитання книжки про право в культурі: а чи є право у філософії права? (Полемічні розмірковування Б. Розовського щодо деяких положень монографії О. Литвинова «Право як феномен культури: спроба філософського осмислення») / Б. Г. Розовський // Філософія права і загальна теорія права. – 2015. – № 1–2. – С. 498–509.
8. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Фрэнсис Фукуяма. – М.: ООО «Изд-во АСТ»; ЗАО НПП «Ермак», 2004. — 588 с.
9. Харитонов Є. О. Формування сучасного цивільного права України : історія, стан та перспективи : вплив західної та східної традиції права / Є. О. Харитонов // Правова система України : у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 3. Цивільно-правові науки. Приватне право. — С. 79–121.
10. Цицерон, Марк Тулій. Тускуланские беседы [Электронный ресурс] / Марк Тулий Цицерон. — Электрон. дан. (1 файл). — Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitr/cicero/phil/tusc2.htm>. — Название с экрана.
11. Ясперс К. Смысл и назначение истории : пер. с нем. / К. Ясперс — М.: Политиздат, 1991. — 529 с.

Литвинов А. Н. Вопросы классификации типов культуры как проблема правоведения

Актуальность темы вытекает из многообразия определенных понятий «права» и «культуры», при этом постулируется мысль о том, что определения

первого являются следствием укоренённости смысловых значений во втором. Исходя из авторской концепции «второго осевого времени» (XVI-XXI вв.), предложено смысловое структурирование понятия «культура», где определяющим становится интерпретация права как равных прав человека, что является достижением теорий естественного права Нового времени. В связи с этим уточняется и отношение понятий «право» и «культура» к понятию «цивилизация». Основным выводом является констатация возможности (и факта) использования понятия «культура» в «партикулярном» и «универсальном» смысле (как типов культуры). Дополнительным выводом является вывод методологического характера о необходимости разграничения «культурологического» и «антропологического» подходов в правоведении.

Ключевые слова: *право, правоведение, тип культуры, «второе осевое время», «культура» в партикулярном смысле, «культура» в универсальном смысле, культурологический подход, антропологический подход.*

Lytvynov O. M. The issues of classification of the types of cultures as a problem of jurisprudence

The relevance of the article follows from a variety of definitions to the notions "law" and "culture", and the idea that the definitions of the first notion are rooted meanings in the second one is postulated. The main purpose of the article is to study the possibility of the interpretation of the category of "culture" and the classification of types of cultures with the help of instruments of law, including the philosophy of law, reflecting the dialectic interaction and, consequently, the interdependence of law and culture. Thus, the law is presented as a phenomenon of culture in chronological (spatial and temporal) unity of these categories, which makes both the novelty of the problem, and the conclusions that have been proposed.

Such dialectics of interaction between law and culture allows us to develop the conventional dichotomy between "East" – "West" and justify the idea of "secondary cultures", based on the criteria of a general social nature, as well as a legal one.

The author offers the following criteria. The main ones for the East are: 1) static nature of development; 2) collectivity, that is prevalence of collective kinds of social and everyday activity (and a little value of independent individuality); 3) passivity of individuals; 4) the main values are recreational ones; 5) indivisibility of notions of power and ownership (i.e. use of authoritative powers for appropriation of other people's results of work) – "power-ownership"; 6) irrational and mythological way of thinking as a dominative one.

For the West (and first of all for the West Christian World) the most common features are: 1) dynamics of development; 2) individualism (permanently growing role of individual); 3) activity (individual); 4) labor values as dominative; 5) ownership as a separate category (ownership is "sacred"); 6) rational and juridical way of thinking as dominative.

As a "Secondary Culture" it is offered to name the modern culture, based on the simulation forms of interaction between people, and the main criteria for such secondary state are those which belong to the sphere of law. In addition there are

legal and others, primarily scientific and technical, but their adoption is always associated with a reduction inherent to such societies. Such primitivism and perversion of meanings manifest themselves as a desire to return to the previous historical forms of interaction, but such simplification is always criminal in modern conditions.

Relying on the achievements of the New Age philosophy of law (human rights as equal rights of everyone, freedom, the right to private property, that is, the results of their work), humanity is entering a new period of its development, which is fundamentally different from the whole previous history. By analogy with the idea of Karl Jaspers «axial time» (spiritual and philosophical foundations of the unification of mankind for about 6 centuries BC) this period is suggested to call «the second axial time», when the basis of unification of mankind is the philosophical and legal ideas (from the 16th century up to the present). The philosophical basis of this process is the recognition of the Other person as an equal person.

Hence it is possible to amend the definition of the term “culture”. The common understanding of it, regardless of the above approaches, based on the difference as a single expression, and in legal terms in the hierarchy, where the irrational power prevails. Therefore such understanding allows the plural in relation to this concept (as “cultures”). That is why this approach is generally offered to call as a particular one. Understanding the culture of the “second axial time” implies the support for the common man as to race, the origins of which are in the idea of the ancient Greek thinkers of the unity of Truth, Goodness, and Beauty. Social and legal origins are also in the Christian position on universal equality. This concept formed a view of the hierarchy as a rationally grounded social stratification, which is based on equal rights-possibilities of every person to achieve his/her life goals. Thus the concept of culture becomes universal, and this approach is generally suggested to call as a universal one.

Among the criteria of division it is proposed the following: particular – 1) intolerance, 2) the servility of consciousness, 3) lack of responsibility, 4) aggressiveness, 5) orientation to the past, 6) rejection of the new things; universal – 1) tolerance, 2) self-esteem, 3) responsibility (personal), 4) love of peace and creativity, 5) orientation to the future, 6) a positive perception of the new things.

This classification is the result of the application of cultural approach to the phenomena of law, which made it possible also to separate it from an anthropological approach.

Key words: *law, jurisprudence, type of culture, «second axial time», «culture» in the particular sense, «culture» in the universal sense, cultural approach, anthropological approach.*

УДК 342.572:340.12

В. Ф. Нестерюч

ПОНЯТТЯ ФОРМ ВПЛИВУ ГРОМАДСЬКОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

У статті досліджено поняття форм впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів. Указано, що форми впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів є доволі динамічним феноменом, який потребує постійного вдосконалення з метою своєчасного відображення відпо-